

1914-1918

Algemene historische situering ⁽¹⁾ ⁽²⁾

Internationaal

De eerste wereldoorlog, van 1914 tot 1918, was een strijd die gevoerd werd in Europa en het Midden-Oosten tussen de *Triple Alliantie* en haar bondgenoten, ook *Centralen* genoemd, en de *Triple Entente* en haar bondgenoten, ook *Geallieerden* genoemd.

WO I, veelal aangeduid met "de grote oorlog", is bij de minder jonge mensen het best gekend als "de andere oorlog" (tegenover de tweede wereldoorlog van 1939-1945 die door velen genoemd wordt als "dezen oorlog").

Tot de Centralen behoorden de dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije, in de oorlog betrokken 28 juli 1914; Duitsland, 1 aug. 1914; Turkije, 1 nov. 1914; Bulgarije, 23 sept. 1915. Tot de Geallieerden behoorden Servië, betrokken 28 juli 1914; Rusland, 1 aug. 1914; Frankrijk, 3 aug. 1914; België, 4 aug. 1914; Groot-Brittannië, 4 aug. 1914; Japan, 23 aug. 1914; Italië, 23 mei 1915; Roemenië, 28 aug. 1916; Verenigde Staten, 2 april 1917; Griekenland, juni 1917.

De neutraliteit van België wordt geschonden

Toen in juli 1914 als gevolg van de aanslag op de Oostenrijkse kroonprins in Sarajevo de spanning in Europa hand over hand toenam, hoopte België aanvankelijk nog buiten het nakende conflict te kunnen blijven, net als in 1870. België was sinds zijn ontstaan een neutrale staat en het vertrouwen in die neutraliteit was quasi algemeen. Nu echter bleek de oorlog onafwendbaar.

Op 2 augustus 1914 om 7 uur 's avonds overhandigde de Duitse ambassadeur Below aan minister van Buitenlandse Zaken Davignon een ultimatum waarin Duitsland vrije doorgang eiste om een zogezegde Franse inval te verhinderen. De Belgische regering kreeg twaalf uur tijd om te antwoorden. Diezelfde nacht nog besliste de Kroonraad om het Duitse ultimatum te verwerpen. In het antwoord aan de Duitse keizerlijke regering drukte men "diepe en smartelijke verwondering" uit over de Duitse eisen. "Zich bewust van de rol die België sedert meer dan tachtig jaar speelt in de wereldbeschaving" weigerde de regering elke schending van de neutraliteit, en verklaarde vastbesloten te zijn "elke aanslag op [België's] recht af te weren". Op 4 augustus verklaarde Duitsland Frankrijk de oorlog. Duitse eenheden over-

schreden rond 8 uur 's morgens de Belgische grens bij Gemmenich en ter hoogte van Verviers. De oorlog was begonnen.

De invasie van België ging gepaard met een grenzeloze brutaliteit. Het Duitse *Heer* liet bij zijn doortocht door België een spoor van vernieling na.

Ons land in oorlog

Op 4 augustus 1914 brak voor België de Eerste Wereldoorlog uit. Het Belgische leger bevond zich op dat ogenblik in volle reorganisatie¹ waardoor zijn effectieve gevechtswaarde niet te vergelijken was met die van het Duitse leger. Voor het gehele leger waren zo slechts 120 mitrailleurs ter beschikking. Het leger was ingedeeld in zes divisies (genummerd van één tot zes), aangevuld met een ruitdivisie (nummer zeven) en het Groot Hoofdkwartier dat het nummer acht toebedeeld kreeg. Het gros van het Belgisch leger werd geconcentreerd rond de as Tienen-Perwez-Wavre-Leuven. De derde legerdivisie diende de fortengordel rond Luik mee te verdedigen, de vierde legerdivisie de forten rond Namen.

De gebeurtenissen op het slagveld evolueerden zeer snel. De stad Luik was reeds bezet op 5 augustus 1914. De laatste forten rond Luik, met als verdediger generaal Leman, vielen echter pas enkele weken later op 16 augustus 1914. Namen werd bezet op 24 augustus 1914. De weg naar Frankrijk lag gedeeltelijk open en daar was het de Duitse troepen nu eenmaal om te doen. Brussel was reeds bezet op 20 augustus 1914. Het gros van het Belgisch leger trok zich omstreeks dat tijdstip terug in de fortengordel rond Antwerpen. Van daaruit werden in de loop van september 1914 twee uitvalspogingen ondernomen door het Belgisch leger. Het doel van deze uitvallen was de druk op het Franse front te verminderen. Dit lukte maar had wel tot gevolg dat de Duitse legerleiding besloot de vesting Antwerpen definitief uit te schakelen. Vanaf eind september 1914 werd de fortengordel rond Antwerpen, met speciaal daarvoor aangevoerde zware Oostenrijkse kanonnen, systematisch stukgeschoten. De stad viel uiteindelijk op 9 oktober 1914. Een gedeelte van het Belgisch leger vluchtte over de Nederlandse grens en werd voor de rest van de oorlog in Nederland geïnterneerd. Deze internering gebeurde om de strikte neutraliteit van Nederland te handhaven. De rest van het Bel-

gisch leger vluchtte over een smalle strook grondgebied in Oost-Vlaanderen naar de zee.

Het ging vlug want Gent viel op 12 oktober, Oostende op 18 oktober 1914. In oktober woedden hevige veldslagen aan de IJzer. De IJzer of de natuurlijke grens waarachter het Belgisch leger zich terugtrok, werd meteen ook de grens tussen bezet en niet bezet België. De gewilde overstroming van het IJzerbekken door de Belgen betekende het einde van de bewegingsoorlog. Een verschrikkelijke stellingoorlog die vier jaar zou duren (1914-1918) was begonnen.

Enkele globale aspecten van de nasleep (3)

De Eerste Wereldoorlog leidde tot de nederlaag van de Centralen en de overwinning van de Geallieerden, via een aantal wapenstilstanden (Rusland, 15 dec. 1917; Roemenië, 7 mei 1918; Bulgarije, 29 sept. 1918; Turkije, 30 okt. 1918; Oostenrijk-Hongarije, 3 nov. 1918; Duitsland, 11 nov. 1918) en tot de vredesverdragen van Brest-Litovsk (3 maart 1918), Versailles (28 juni 1919), Saint-Germain-en-Laye (10 sept. 1919), Neuilly (27 nov. 1919), Trianon (4 juni 1920) en Sèvres (10 aug. 1920).

De gevolgen van de Eerste Wereldoorlog of, zoals zij toen heette, de Grote Oorlog, gevoerd door moderne geïndustrialiseerde staten, maar met verouderde militaire strategieën, waren catastrofaal: ca. 10 miljoen doden en 20 miljoen gewonden, enorme verwoestingen in Vlaanderen en Noord-Frankrijk en grote gaten in de mannelijke bevolkingsopbouw. Men sprak van het verlies van een hele generatie jonge mannen. De oorlog greep diep in aan het thuisfront, in de miljoenen gezinnen, waarvan de mannen als vrijwilliger of dienstplichtige naar het front waren gegaan. Vaak gingen de vrouwen de opengevallen plaatsen innemen: in de industrie, op het land, in de ambtenarij en in dienstverlenende beroepen. Dit bevorderde overigens de emancipatie van de vrouw. In alle oorlogvoerende landen eigenden de regeringen zich grotere bevoegdheden toe. Ingrijpen van de overheid in het sociaal-economische leven; censuur en propaganda; manipulatie van de publieke opinie; herhaaldelijke oproepen tot opoffering en spaarzaamheid: aan al dit soort fenomenen moest het publiek wennen.

De Eerste Wereldoorlog veroorzaakte een geestelijke omwenteling. Tot 1914 roemden velen de zegeningen van de technische vooruitgang. Daarna bleek de techniek in staat de moorddadigste machines voort te brengen (gifgas, duikboten, bommenwerpers, gevechtsvliegtuigen,...). Oude waarden uit het tijdperk van zekerheden maakten plaats voor cynisme. Het Belle Epoque was kapotgeschoten. Kunst-

naars en intellectuelen gingen op zoek naar nieuwe uitdrukkingsvormen. De oorlog vormde de kraamkamer of versterker van allerlei 'ismen' in de kunst (het expressionisme dat heftige emoties uitbeeldt; het absurde dadaïsme; het surrealisme dat zoekt in de wereld van het onderbewustzijn), en van grote twijfel aan de oude morele waarden.

De vrede werd gesloten op basis van het door de Amerikaanse president W. Wilson naar voren gebrachte zelfbeschikkingsrecht van de volken en het principe van de nationale staat. Dit werd echter alleen toegepast op de gebieden van de overwonnenen en het probleem van de minderheden werd niet adequaat opgelost.

De dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije viel militair gezien eind sept. 1918. Tsjecho-Slowakije werd op 28 okt. 1918 gevormd uit Bohemen, Moravië en Slowakije. Joegoslavië werd een dag later gevormd uit de koninkrijken Servië en Montenegro, de voormalige Oostenrijkse gebieden Krain, Kroatië-Slovenië, Dalmatië, Bosnië-Herzegovina en Vojvodina. Op 1 nov. 1918 werd in Hongarije een zelfstandige regering gevormd. Op 12 nov. 1918 werd de eerste Oostenrijkse republiek uitgeroepen. Door de ontbinding van Oostenrijk-Hongarije ontstond een politiek vacuüm in Centraal-Europa.

In 1919 kwam in Versailles de vredesconferentie bijeen. De idealistische Amerikaanse president Woodrow Wilson pleitte voor vrijheid der zeeën, wegnemen van economische barrières, algehele ontwapening en doorvoering van het principe van het zelfbeschikkingsrecht der volkeren. De Franse premier Clemenceau en zijn Britse collega Lloyd George stonden hier sceptisch tegenover. Voor Clemenceau stond het veiligheidsmotief voorop. Lloyd George was ook primair uit op versteviging van de positie van zijn eigen land. In ruil waren zij bereid hem zijn stokpaardje, de Volkenbond, te gunnen: deze vredesorganisatie zou een nieuwe wereldoorlog moeten voorkomen. Het eindresultaat van Versailles was een moeizaam compromis, waar niemand echt tevreden mee was. De Duitsers waren niet eens uitgenodigd en hadden het verdrag maar als een dictaat te slikken. Duitsland moest Elzas-Lotharingen afstaan aan Frankrijk, maar ook gebieden aan België, Denemarken en Polen. Dit laatste land kreeg Opper-Silezië, Posen, West-Pruisen en een corridor naar de Oostzee, die maakte dat Oost-Pruisen gescheiden kwam te liggen van de rest van Duitsland. De stad Danzig werd een vrijstaat onder Volkenbondsbestuur.

In Versailles legden de Geallieerden de schuld voor de oorlog bij Duitsland en zijn bondgenoten. Behalve gebiedsverlies moesten de Duit-

sers een hele reeks andere maatregelen slikken. Zij verloren al hun kolonies. Het Rijnland werd gedemilitariseerd. Duitsland moesten de vloot inleveren, mocht geen luchtmacht meer bezitten en mocht een beroepsleger hebben van hoogstens 100.000 man. Deze inkrimping werd verkocht als eerste stap naar internationale ontwapening, maar de andere landen reduceerden hun strijdkrachten amper, waardoor Duitsland zich gediscrimineerd voelde. De Geallieerden maakten het bedrag aan herstelbetalingen zo hoog (132 miljard Goudmark), dat Duitsland het nooit zou kunnen opbrengen.

Terwijl Duitsland, hoe gekortwiekt ook, grotendeels intact bleef, viel de Habsburgse Donaumonarchie uiteen. In een apart verdrag werd bepaald dat Servië en Montenegro de voormalige Habsburgse bezittingen Dalmatië, Slovenië en Bosnië-Herzegovina kregen. Uit deze fusie ontstond Joegoslavië. Roemenië kreeg Transsylvanië, terwijl Tsjechen met Slowaken werden samengevoegd tot de republiek Tsjecho-Slowakije. De beide kernlanden van het keizerrijk, Oostenrijk en Hongarije, bleven als zelfstandige republiekjes over. Territoriale versnippering deed zich ook voor langs de Oostzeekust: de onafhankelijkheid van Finland, Estland, Letland, Litouwen en Polen werd erkend. Deze voormalige delen van het tsarenrijk profiteerden van het zelfbeschikkingsrecht. Zij werden ook beschouwd als een buffer om de gevreesde opmars van het Russische communisme tegen te houden.

Optimisten vestigden hun hoop op Wilsons geesteskind, de Volkenbond. Deze vredesorganisatie slaagde er inderdaad in enkele kleinere geschillen te beslechten. Toch stond de Volkenbond vanaf het begin zwak. De Verenigde Staten werden bij nader inzien geen lid. Dit land viel na Wilson terug op de traditionele politiek van isolationisme. De Volkenbond beschikte bovendien niet over effectieve machtsmiddelen om landen te straffen die de vrede verstoorden. Een internationale legermacht kwam er niet. Groot-Brittannië en Frankrijk zetten de organisatie naar hun hand, bijvoorbeeld door het bestuur over belangrijke mandaatgebieden in handen te krijgen; dat waren van Duitsland en Turkije afgenomen kolonies en bezittingen. Duitsland mocht vooralsnog geen lid worden van de Volkenbond. Rusland evenmin, omdat het communisme als het nieuwe, dodelijke gevaar beschouwd werd.

Duitsland beschouwde het Verdrag van Versailles (1919) als een "Friedensdiktat". Twee grote staten, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, namen geen verantwoordelijkheid voor de vredesverdragen. Bovendien waren de Verenigde Staten de machtigste staat en de grootste schuldeiser van de wereld geworden. Het Turk-

se Midden-Oosten werd verdeeld tussen Franse en Britse protectoraten, terwijl men zowel aan de zionisten (Balfourdeclaratie, 1917) als aan de Arabieren vervulling van de nationale verlangens had voorgespiegeld. Het opportunistische Japan profiteerde van de oorlog en nam de economische machtspositie van de Britten in het Verre Oosten over.

Het optimisme dat het Europa van 1914 had gekenmerkt, was in 1919 totaal verdwenen. Bij de vredesverdragen en de ontwikkelingen daarna kwamen de wederzijdse rancunes en onderlinge veten sterk naar voren. In het Verdrag van Versailles kan men kiemen van de Tweede Wereldoorlog zien.

-
- (1) Ondanks het feit dat er over WO I honderden boeken bestaan en talrijke (goede) internetsites te raadplegen zijn, achten wij het toch nuttig om dit bondige overzicht op te nemen in dit werk. Op vele plaatsen in de opgenomen authentieke bronnen wordt verwezen naar plaatsen en situaties die moeilijk in hun context te plaatsen zijn zonder een algemene kennis van het geheel van deze complexe gebeurtenis in de wereldgeschiedenis. Uiteraard leggen wij hierbij de klemtoon op de situaties in ons eigen land en in Vlaanderen. Deze *Algemene historische situatie* beperkt ook een te veelvuldige herhaling van verwijzingen en toelichtingen.

Diverse aspecten komen meer in detail aan bod in de andere specifieke hoofdstukken van dit boek, onder meer in de hoofdstukken *Kroniek 1914-1920* (pag. 15 e.v.), *Het leger: lotelingen, miliciens, vrijwilligers en burgerwacht* (pag. 22),...

Voor verdere informatie verwijzen wij ook naar onderstaande bronnenlijst en beknopte literatuurlijst over algemene werken betreffende WO I die betrekkelijk gemakkelijk te raadplegen zijn, eveneens met de nadruk op de oorlog in West-Europa en in België.

Bij sommige hoofdstukken wordt verwezen naar specifieke bronnen of literatuur of het desbetreffende thema of aspect.

In het hoofdstuk *Bronnen en literatuur* (pag. 509-510) brengen wij een lijst van werken betreffende de oorlogshandelingen en -omstandigheden in onze streek.

- (2) Enkele bronnen en literatuurlijst, vooral gericht op België en Vlaanderen:

- BEYENS E., *La Belgique pendant la guerre, Bruxelles*, 1923.
- BRETON Willy, *Het eigenaardige van het Belgisch Front. Wat het Belgische Leger sinds den slag aan den IJzer heeft verricht*, 1917.
- DE SCHAEPDRIJVER Sophie, *De Groote Oorlog. Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 1997.
- DE VOS Luc, *De eerste Wereldoorlog, Davidsfonds/Leuven*, 1996.

- DURNEZ Gaston, *Een bloem in het geweer*, Vlaamse Pockets (167), 1969.
 - DURNEZ GASTON, *Zeg mij waar de bloemen zijn. Beelden uit de eerste wereldoorlog In Vlaanderen (1914-1918)*, Leuven, Davidsfonds, 1988.
 - LUYKX Th. - PLATEL M., *Politieke Geschiedenis van België -1 van 1789 tot 1944*, 5e uitgave, Antwerpen, 1985.
 - PIRENNE H. , *La Belgique et la guerre mondiale*, Paris, 1929.
 - LYR, R. (onder redactie van -), *Onze Helden gestorven voor het Vaderland. België's epische strijd van 1914 tot 1918*, Brussel.
 - SCHEPENS Luc, *14/18 Een oorlog In Vlaanderen*, in de reeks *Retrospectief*, Lannoo, 1984.
 - *La Belgique et la Guerre*, Brussel, 4 delen, 1926-1927-1928-1929
 - G. RENCY (A. STASSART), I. *La vie matériel de la Belgique durant la guerre mondiale*
 - CUVELIER J., II. *l' Invaslon Allemande*
 - TASNIER et R. VAN OVERSTRAETEN R., III. *Les opérations mllltalres*,
 - DE RIDDER A., IV. *Histoire Diplomatique 1914-1918*,
 - *La campagne de l'armée belge, d'après les documents officiels*, 31/07/1914 - 01/01/1915, Paris, 1915.
 - Microsoft® Encarta® Encyclopedia 2004. Microsoft Corporation/Het Spectrum (Wereldoorlog, Eerste).
- (3) Tekst grotendeels uit *Politieke geschiedenis van België, 1, van 1789 tot 1944*, door Prof. Dr. Th. Luykx en M. Platel, 5e uitgave, p. 262-265, Kluwer rechtswetenschappen, Antwerpen, 1985.

Kaiserlich
Deutsche Gesandtschaft
in Belgien

Brüssel, den 2 August 1914

Très confidentiel

Der Kaiserlichen Regierung liegen zuverlässige Nachrichten vor ueber den beabsichtigten Aufmarsch französischer Streitkräfte an der Maas - Strecke Givet - Namur. Sie lassen keinen Zweifel ueber die Absicht Frankreichs, durch belgisches Gebiet gegen Deutschland vorzugehen.

Die Kaiserliche Regierung kann sich der Besorgnis nicht erwehren, daß Belgien, trotz besten Willens, nicht im Stande sein wird, ohne Hilfe einen französischen Vormarsch mit so großer Aussicht auf Erfolg abzuwehren, daß darin eine ausreichende Sicherheit gegen die Bedrohung Deutschlands gefunden werden kann. Es ist ein Gebot der Selbsterhaltung für Deutschland, dem feindlichen Angriff zuvorzukommen. Mit dem größten Bedauern würde es daher die deutsche Regierung erfüllen, wenn Belgien einen Akt der Feindseligkeit

Eerste bladzijde van het Ultimatum dat door M. von Below, minister van Duitsland, aan M. Davignon, Belgisch minister van Buitenlandse Zaken, overhandigd werd op 2 augustus 1914, te 7 uur 's avonds.